

Páskándi Gézáról, 3x

Pártfogás

Lehet, hogy ez morbid lesz, de legalább rövid.

Így is van benne duplacsavar, ami az anekdota egyik válfajának természetére is rávilágíthat.

Páskándi Géza nagy író volt, amin nem változtat, hogy rajta is beteljesedett, amit egy másik, korábbi erdélyi írástudó, Ligeti Ernő idestova nyolcvan esztendővel ez előtt írt le: ha egy író meghal, könyveinek megmaradt példányait a kiadó leviteti a pincébe, a szerzőt és műveit pedig elfelejtik. „A tökéletes múlt nem olyan halott, mint a félmúlt” – olvasom Ligeti háború végi cikkében. Megérezhette, hogy vele is ez történik majd néhány hónap múlva, miután a nyilasok meggyilkolják.

1956 után és miatt Páskándit Romániában hosszú börtönbüntetésre ítélték, egy hónap híján hat évet húzott le a Duna-deltában. Mint utóbb ironikusan mondogatta, le is írta: szívesebben vette volna, ha kerek a dátum, ha hagyják, hogy kitöltse a rá rótt időt; mintha csak bosszantani akarták volna az amnesztiával. Ami persze nem jelentette azt, hogy ne örült volna a visszakapott *viszonylagos* szabadságnak. A '70-es évek első felében már mint nagynevű író települt át Magyarországra. A bonmót, ami bebörtönzése kapcsán született, én vagy fél évtizeddel később, 1981 körül hallottam Kolozsváron. Valahogy így szólt:

– Géza néhány héttel a letartóztatása előtt közölt egy verset az Utunkban. Az volt a címe: *Fogadd el, pártom! – A párt hallgatott rá, és elfogatta.*

Nem kétlem, van, aki ezt a poént, ha idáig jutott az olvasásban, gonosznak, cinikusnak, kárörvendőnek tartja. Csakhogy itt nem is Páskándi sorsa a csattanó. Az élc azt az állapotot karakterizálja, amelyben *mindenkinek*, aki nem tudott (vagy nem akart) eltűnni a közéletből, visszavonulni a hallgatásba, *írnia kellett* efféle verseket, már a kiábrándulása után is. S a háttérben ott van talán a büszke elégedettség is: ezt már megúsztuk, s a közösség, amelynek Géza az írója volt (s részben maradt Budapesten is), viszonylag ép gerinccel jutott túl az adott korszakon és ami vele járt: börtönön, kényszermunkán meg a többi effélén. A fölcsattanó nevetésből talán még az a fölismerés is kihallatszik, hogy Géza, aki ragyogó stilisztá, nagy nyelvjátékos volt, akár maga gyárthatta volna az elmésséget.

A csavar a történetben: a verset, amelynek címét idéztem, *nem Páskándi írta*. Kacsó Sándornak a román írószövetség kolozsvári fiókja 1955. novemberi ülésén elhangzott vitaindítójában szerzőként Hajdu Zoltán említették, s dicséretet is kap pártos kiállásáért. Nem is került később börtönbe, sőt. Kétségtelen, hogy Páskándi első, 1956-os dátummal megjelent (illetve meg nem jelent) verseskötetében is van olyan vers, melynek címében szerepel a párt, a kötetzáró *Egyetlen pártra...*, ami azonban nem akadályozta meg a könyv elkobzását és bezúzását, mielőtt a piacra került volna. Ettől függetlenül (meg attól is, hogy a párttal való azonosulás abban a versben nem is teljesen egyértelmű), ez a verseskötet már az erdélyi magyar költészet 1960-as évekbeli megújulásának előhírnöke. Még akkor is, ha szerzője utóbb igen gyengének minősítette.

Mindenesetre ahhoz, hogy a fenti bonmot megszülessék, Hajdu Zoltán verscímét Páskándinak kellett adományozni. Ennek viszont Géza, azt gyanítom, nem örült volna.

Az élcet tehát 1981-ben hallhattam. Akkor már feszült volt a helyzet Erdélyben; enni – legalábbis városon – akkor sem nagyon volt mit, de inni még lehetett. Néhány évvel később sokan már sehogyan sem tudtak kitérni az elől, hogy verset írjanak a rendszer és a kondukátor dicsőségére.

Versléptéktér

Dávid Gyula több tanulmányt, emlékezést írt Páskándi 1956-os szerepéről, 1957-es elítéléséről, börtönéveiről (érintve a sajtójait is, hiszen annak a pernek két vádlottja volt: a másik ő). Az egyik erről szóló írásában szerepel, hogy 1959–1960-ban a Duna-deltában, a Brailai-sziget egyik kolóniáján, Salcián kubikusmunkát végeztek, gátat építettek. Nem tudom, ez a helyszín azonos-e azzal, ahol Páll Lajos is egy olyan gátrendszer építésében vett részt, amit néhány évvel később a Duna elvitt. Az itt lakó lipovánok nagyokat röhögtek a munkafolyamat alatt, ők tudták, hogy a gátnak ez lesz a sorsa. Nos, Salcián Páskándi szívesen vállalta a talicskázást, míg a többiek ástak, mert, mint mondta, a talicskatologatás kimért tere kitűnő alkalmat szolgáltat neki a gondolkodásra, a fejben való szövegírásra.

Dávid is említi, Páskándi is utal rá, hogy maga a börtön kitűnő iskola volt, pláne ebben az időben, hiszen a román elit számos tagja, írók, színházi emberek kerültek elzárásra, egyazon cellába magyarokkal, s a maga tudását mindegyik megszította, komoly vitákat szerveztek. (Apám szintén ebben az időben járt az „ismerd meg hazád börtöneit” tanfolyamra, egyszer ő is említette nekem némi iróniával,

s persze kicsit túlozva, hogy odabent többet tanult, mint az egyetemen.) Páskándi egyik nyilatkozatában az is szerepel, hogy az önismeret és önképzés ideje volt ez a hat év, sem előtte, sem utána nem gondolkodott annyit, mint akkor.

*A villanyszerelő mikor a hibát
meglelte – fölgyúlt a villany.
A költő, midőn hibára döbbsent –
villant s kiégett.*

Mikor a hibát című, talán éppen talicskatologatás és -ürítés közben fejben írt versét *Egybegyűjtött vallomásaim* című kötetében idézte, ő maga indokolta annak rövidegét azzal, hogy hosszú rímtelen verset nehéz memorizálni. Leírni természetesen nem lehetett. Ha papírt, ceruzát esetleg tudtak is szerezni, a dokumentumot évekig rejtegetni kilátástalan vállalkozás volt bizonyára. Az egyik forrásközlő szerint két heti sötétzárka járt érte, egy másik szerint az őt vendégül látó munkatáborban huszonöt botütés, bikacsökkel vagy ólomcsővel. (A testi fenyítés azokban az években törvényes büntetési eszköz volt. Páskándi is megtapasztalta, s igen érzékletesen írta le a maga történetét.)

Hervay Gizella mesélte vagy negyven évvel ezelőtt, hogy Páll Lajos is fejben írta a verseit, hogyan máshogy; ő talán nem a Duna-deltában végzett kényszer-munkán, hanem börtöncellában. Szabadulása után megkereste Hervayt és jó barátját, Szilágyi Domokost, akik akkor Bukarestben laktak egy bolthelyiségben. A történet szerint vagy annak alapterülete volt pontosan olyan alakú, mint a cella, vagy Páll kimért egy annak megfelelő teret Hervayéknál (ennyire részletesen már nem emlékszem rá), s azt róta fel és alá, oda-vissza, így idézve föl az odabent írt, fejébe vésett verseit. Ezeket jegyezte le Szilágyi és Gizella, aki azzal fejezte be a történetet, hogy az így nyert anyagból jelent meg aztán Páll első könyve.

Páll Lajos utóbb visszaemlékezett Szilágyi Domokossal való, még a börtönévek előtt kezdődő barátságára, arra is, hogy szabadulása után egy ideig Szilágyiéknál lakott Bukarestben, ágya az egykori bolthelyiség kirakatában állt. Arra vonatkozó utalást, amit Hervay mondott, nem találtam nála. Első, *Fényimádók* című verseskötete sokkal később, a festő-költő-fazekas szabadulása után nyolc évvel, 1970-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadó Forrás sorozatában. A szabadultak a közlési jogukat még sokáig nem kapták vissza, volt, aki korábban, volt, aki később. Azt nem tudom megállapítani, hogy börtönversek szerepelnek-e a *Fényimádók*-ban, a költemények alatt nincs dátum, egyértelműen fölismerhető, büntetés-végrehajtásra utaló motívumokat nemigen találunk bennük, bár van köztük olyan, amelynek Dobrudzsa a színtere. Finom utalások az előszóban és a fülszövegben lefülelhetők viszont a megkésett debütálást illetően. Az előbbi írója, Majtényi Erik utal rá, hogy Páll első könyve „ugyanvalóst rég megjelenhetett volna már”, a

szerző a fülszövegben pedig arra, hogy életében festett képet, épített házat, gátat, égetett fazekat és így tovább. A gátépítés aligha vonatkozhat másra, mint a dunai élményekre.

Hogyan szerkesszünk jó lapot?

Egyszer kerestem jól, a politikai fordulat idején; a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésénél dolgoztam főállásban, de közben az újonnan indult folyóiratok egyikének, az Uniónak a szerkesztője, főszerkesztő-helyettese lettem. Az utóbbi helyen már félszocialista-félkapitalista fizetést kaptunk, de félretenni, lakásra gyűjteni (mielőtt a lap nem törvény-, de tényszerű bukásával az utcára kerültem) azonban akkor sem sikerült.

Az volt az alapelvem – legalábbis ezt adtam elő a szerzőknek a vendéglátóüzemegységek ajtajában –, hogy kéziratról csak kocsmában lehet beszélni, ott pedig a szerkesztőnek kell fizetnie, mert különben meggyanúsíthatják: azért közöl ilyen rossz¹ kéziratokat, mert a szerző itatja őt. Így aztán a családi vagyon nem-hogy gyarapodott volna, hanem... Amikor 1990 októberében elütött egy autó, többek között eltörött a lábam, s hónapokig nem tudtam járni, a feleségem egy idő után meg is jegyezte a maga áttételes humorával: – Ha még egy félévet kibírsz ágyban fekve, egyenesbe jutunk anyagilag.

Páskándi Géza gyakran tért be hozzánk a szerkesztőségbe. Amikor először lementünk onnan egy pofa borra (sörre? nem emlékszem már, mit szeretett inni; most megkérdeztem egy másik filológustól: szerinte vagy bort, vagy töményt, de sosem keverte), neki is elsütöttem a poént. Tetszett neki. Viszont azok közé tartozott, legalábbis én ilyennek ismertem, akik az élet minden területén minden vonatkozásban szeretik rendezni a számlájukat. Szabadulása napján visszakapta penészes tárgyait, iratait, aprópénzét, s belenyilallt a haláláig rendezetlenül maradt kérdés: amikor a kolozsvári egyetemi kávéházban kiemelték egy hölgytársaságból, s elhurcolták, volt-e ideje, alkalma, lélekjelenléte kifizetni a számlát.

Így a következő alkalommal, mielőtt beléptünk volna az „üzembe”, az ajtó előtt megállt: – Most pedig én fogok fizetni. Nehogy meggyanúsítsanak: azért közlök ilyen rossz² folyóiratokban, mert a szerkesztő itat.

¹ eufemizmus

² Lásd az előző jegyzetet.